

צה"ל כצבא העם

ח"כ אהוד אולמרט

במערכת הביטחונית.

מה נשאר לכנסת להחליט? למעשה נותרו רק סדרי עדיפויות במגזר האזרחי. פיסת העוגה שנשארה לחלוקה מצומקת. למערכת הצבאית יכולת להביא לידי כך שיקבלו דרישותיה בבחינת כזה-ראה-זקדש. המרחב שבו נותר חופש החלטה בידי המערכת הדמוקרטית הוא כמעט אפסי. אך בקושי ניתן לשמור על המשכיות בתקציבי החינוך, הבריאות, הרווחה וכו'. בשנים האחרונות הגענו לצבא בגודל אדיר. יש אומרים, שההזדקקות לגיוס מילואים במלחמה האחרונה הייתה מוגבלת מאוד, ביחס למלחמות אחרות. גם דבר זה משפיע בתחום הדמוקרטי.

אחת הבעיות המרכזיות במערכת הדמוקרטית היא בעיית החינוך לדמוקרטיה. אדם דמוקרטי הוא אדם עצמאי במחשבתו, היודע לשאול, לוחם על דעתו, מכבד את עקרון הסולידריות החברתית וקבלת דעת הרוב, מוכן לשלם מחיר אישי על היותו במיעוט; ואם הוא נמנה עם הרוב, אינו נוהג בשרירות, אלא בסובלנות. המערכת הצבאית עצמה אינה מערכת דמוקרטית. זו מערכת הפועלת תוך הקפדה על משמעת. זהו ארגון גדול המפעיל את העיקרון של חשיבה קבוצתית וקונפורמיזם. קיימת סכנה למעט המטען החינוכי שסופגים הצעירים לפני גיוסם לצבא, כאשר הם מקבלים את עולה של המערכת הצבאית. עוד בזמן ההגנה והפלמ"ח עלו השאלות של פיתוח החשיבה הצבאית מול פיתוח יזמת הפרט, של עידוד של נון-קונפורמיזם בחשיבה מול החשיבה הקבוצתית. אין בידי נתונים מחקרניים באשר למצב היום. התרשמותי, ממאות מפגשים בצבא היא, שנשמרת במידה מסוימת מסורת של טיפוח הפרט. אני יכול להצביע בהחלט על חוסר איזון ועל עיוותים, במקום זה או אחר, אבל בסך הכול הצבא פתוח להתמודדות עם בעיות אזרחיות. יש לעודד חשיבה עצמאית, סובלנות ופתיחות, סקרנות, ומידה של ספקנות. יש לחזק באנשים את האומץ לחלוק על דעת הכלל. זו אחת ה"משימות החשובות העומדות בפנינו.

צה"ל אינו בבואה מדויקת של החברה הישראלית. אולם, אין ספק שצה"ל הוא צבא העם, במובן זה שתופעות שונות שמאפיינות את החברה הישראלית ותהליכי שינוי שבהם היא נתונה, אינם פוסחים גם על הצבא. אמנם לא באותה עצמה, לא באותה מידות, לא באותו היקף, אבל המרכיבים היסודיים של התמורות המתחוללות בחברה הישראלית קיימים גם במערכת הצבאית.

לפני חמש שנים הוגש דו"ח ועדת שימרון בעניין הפשע המאורגן. אחת השאלות שהעליתי אז הייתה, מידת מעורבותם של אנשים בעלי רקע צבאי בתחומים מסוימים של פשיעה. היום, לצערנו, שוב עולה השאלה. לאחרונה צריכים היינו לטפל בוועדת חוץ וביטחון בנושא של צריכת סמים בקרב חיילים. תופעה זו קיימת בצבא, אמנם לא בממדים שהיא קיימת מחוץ לצבא, אך היא מחייבת להעתיק את האמצעים לאכיפת החוק אל הצבא.

בעבר היה צה"ל גוף אלטיסטי, שהאלמנטים האידיאליסטיים בו היו מכריעים. המדינה השתנתה, ההרכב הדמוגרפי השתנה, הבעיות הלאומיות נעשו מגוונות יותר והדבר משתקף גם במבנה הצבא, בהרכבו וגם בבעיותיו. צה"ל היום טוב יותר מן החברה הישראלית בהרבה מובנים, אבל הוא שונה מהצבא שהיה פעם. למשל, היחס בין הכוחות הלוחמים ובין גורמי השירותים שבו שונה היום לחלוטין מבעבר. אחוז המתנדבים ליחידות קרביות אינו נופל משיעורו בעבר. דבר זה מוכיח, שסדר העדיפויות של החברה בישראל והנכונות

נות לשלם על כך מחיר אישי לא השתנה לרעה. עם זאת, אין להתעלם מהעובדה שצה"ל מגייס גם חיילים בעלי מוטיבציה נמוכה, חיילים בעייתיים יותר מבחינת המעורבות החברתית שלהם. תהליך הקארייריזם, שפשה בחברה הישראלית, לא פסח על צה"ל. יש, במידה מסוימת, נטייה להעדיף את צורכי הפרט וסיפוקם כנגד צורכי המדינה. תהליך זה מתרחש במדינה בכלל, וללא ספק – גם בצבא. העובדה שבצבא יש גם היום רמה גבוהה מאוד של התנדבות, איננה עומדת בסתירה לכך, משום שגם בקרב היחידות שבהן יש רמה גבוהה של התנדבות ושל מסיירות, יש נטייה מסוימת לקידום הקאריירה האישית במסלול השירות. תופעה זו בולטת יותר מבעבר.

צה"ל כצבא העם. באיזו מידה המושג הזה – אולי המיתוס, שאנחנו משתמשים בו מיום שקמה המדינה – משפיע על קביעת סדרי עדיפויות, על ייחודו של הצבא הזה לעומת צבאות אחרים? צה"ל מעולם לא היה צבא במובן הקלאסי, צבא שעוסק בעניינים מובהקים ותורלא. צבא הגנה לישראל נתפס לא רק כמכשיר להבטחת האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל, אלא גם כמכשיר למשימות מגוונות אחרות, משימות חינוכיות, למשל. גיוון משימות זה היה קיים בעבר, והוא לא נשתנה. בתחומים מסוימים אפילו הועמקה המעורבות. לפני עשרים שנה עסקו חיילות חיב"ה בפרויקט חינוכי-אזרחי מובהק – חינוך לביעור הבערות. צה"ל כארגון סייע סיוע פעיל במשימה חשובה זו. היום עושה צה"ל רבות לקידום אוכלוסיות טעונות-טיפוח. מבחינה זאת,

צה"ל היה ונשאר צבא העם.

אין מדינה בעולם, למיטב ידיעתי, המוציאה 30 אחוזים מהתל"ג שלה לצורכי ביטחון. נתונים אלה יכולים היו, לכאורה, לגבש מעמד של אנשי צבא, שמאפיין סוג מסוים של מדינות, ליצור ניכור של המערכת הצבאית כמערכת מקצועית בעלת אינטרסים משל עצמה, בעלת תפיסות פוליטיות משל עצמה, מערכת נבדלת לחלוטין מהמערכות האחרות. הסכנה לדמוקרטיה טמונה בהתגבשות אינטרסים נבדלים בצבא, אך דבר זה לא קרה במדינת ישראל. התפלגות העמדות הפוליטיות בצבא דומה להתפלגות הדעות הפוליטיות מחוץ לצבא; המחלוקת על המלחמה בלבנון, למשל, קיימת בתוך הצבא בצורה זהה לחלוטין למחלוקת שמחוץ למערכת הצבאית. צה"ל אינו תופס עצמו כמערכת בעלת מאפיינים נבדלים מהמאפיינים של החברה כולה, אין בצבא דבר המנתק אותו מהתופעות המאפיינות של החברה כולה: לא באורח-חיים, לא בתפיסת הדימוי העצמי שלו, לא בהתפלגות של דעות פוליטיות ולא בתחושה מעמדית-חברתית. דבר זה מבטיח את הדמוקרטיה.

האם קיימת אפשרות של תפיסת השלטון במדינת ישראל על-ידי המערכת

הצבאית באופן בלתי דמוקרטי? התשובה האינסטינקטיבית המידית היא – לא. גם אם נבחן את השאלה באופן מעמיק יותר, ונבדוק מהם התנאים שצריכים להתמלא, כדי לאפשר בישראל את תפיסת השלטון על ידי הצבא באופן בלתי דמוקרטי, נותרת התשובה בעינה, דבר זה בלתי-אפשרי בתנאים הקיימים.

ואולם, אם קיימת סכנה לדמוקרטיה, מקורה בבעיה מדאגה, ההולכת ומחריפה, והיא – בעיית הניכור החברתי במדינת ישראל. אווירה כה חמורה של ניכור מן הסוג הזה, מעוררת דאגה. בעיה זו אינה קשורה בהכרח בצבא כיישות מובחנת ממערכות אחרות, אך היא יכולה להשתקף גם במערכת הצבאית. המבחן הסופי הוא מבחן קבלת המרות.

יש, אמנם, דוגמאות ליתר התערבות של אנשי צבא בדרג המדיני. התופעה של אנשי צבא כה רבים המשתתפים בשיחות הממשלה מדהימה. אין עוד ממשלה בעולם שיש בה נוכחות כזאת של אנשי צבא. זה החל בתקופת אשכול, כשרבין היה מעין "שר ביטחון", ואז נאמר, כי ההצהרות הפוליטיות של רבין תרמו כביכול לכך שהואצו ההחלטות שהביאו למלחמת ששת הימים.

מאידך גיסא, כאשר שר הביטחון הוא המקור הבלעדי להעברת אינפורמציה צבאית, נתון שיקול-הדעת בידיו. היום ייתכן שהרמטכ"ל וראש אמ"ן ידווחו שניהם לממשלה, וראש אמ"ן יביע הערכות סותרות להערכותיהם של שר הביטחון ושל הרמטכ"ל. לעתים יוצאים משיבת ממשלה שמונה-עשר שרים ושמונה קצינים. הנוכחות הרבה של קציני צבא יכולה להיראות כמיליטריזציה, אך למעשה, אין כאן סכנה של ממש, וזאת בין השאר, כיוון שנשמרת בתוך הצבא מידה עצומה של דמוקרטיה על רקע של התפלגות דיעות פוליטיות, והיא גורמת לכך שהצגת העניינים על-ידי הדרג הצבאי אינה מבטאת איזו עמדה פוליטית מוסכמת, דבר שיכול היה לעורר בעיות דמוקרטיות.

מה שנראה מזווית ראייה אחת כשחיקה של בלמים, ניתן, אולי, להיראות מזווית אחרת דווקא כמקדמי ביטחון שלא היו קודם. קבלת המרות הדמוקרטית על ידי הצבא היא תנאי בליעבור. עד היום לא הייתה כל נטייה בצבא להסיר את המרות האזרחית. זו תוצאה של חינוך ארוך, לא רק במערכת האזרחית, אלא גם בתוך צה"ל. אין אני רואה איפוא סכנה הנשקפת לדמוקרטיה הישראלית, ואם קיימת סכנה, אין מקורה בצבא.

המבחן הסופי של המערכת הצבאית הוא בקבלת מרותה של המערכת האזרחית

